

PERECZ LÁSZLÓ

Társadalomlélektan, pro és kontra. A Bibó–Lukács vitáról

„A tömegpszichológiai módszer ilyenén elvont abszolutizálása, kizárólagossága döntő mozzanata Bibó módszerének; egyik döntő oka politikai következtetései helytelenségének”¹

„A cikk nem eszmerendszerekkel, világnézeti izmusokkal s azok öntörvényű mozgásával foglalkozik, hanem reális pszichológiai tényekkel. Készséggel elismerem, hogy ezek a reális pszichológiai tények nem mindig párhuzamosak ugyanennyire reális osztálytársadalmi tényekkel, azonban nem az én hibám, hogy ez így van.”²

A Bibó István és Lukács György közötti emlékezetes vita, tudvalevően, a hazai gondolkodástörténet alaposan földolgozott, időről időre újra és újra megolvasott disputájának számít. Nyilvánvalóan könnyen megérthető okokból. Szereplői kétségtelenül a magyar hagyomány legkiemelkedőbb alakjai közé tartoznak: a legnagyobb magyar demokrata és a legmélyebb magyar politikai gondolkodó az egyik, a magyar filozófia meghatározó személyisége, a hazai bölcséleti hagyomány alighanem legjelentősebb és az egyetemes európai kánonba talán egyetlenként beletartozó szereplője a másik oldalon. A közöttük 1946 elején lezajlott összecsapás pedig, ahogy távolodunk tőle, fokozatosan a demokrácia vagy diktatúra, szabadság vagy zsarnokság alternatívájának szimbolikus megfogalmazódásaként rögzül a történelmi emlékezetben. „Két kiemelkedő intellektus” olyan vitájáról van szó – hogy Eörsi Istvánnak a polémiával kapcsolatos tűnődéseit idézzük –, amelyik „Bibó István szellemi győzelmével és mindkettejük praktikus vereségével ért véget”³. A magyar

¹ Lukács György hozzászólása. in: Bibó István: *A magyar demokrácia válsága cikk vitája*. In: Bibó István: *A magyar demokrácia válsága. Bibó István munkái: Centenáriumi sorozat 3*. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2011, 85-86. o.

² Bibó István: *A magyar demokrácia válsága cikk vitája*. In: Bibó István: *A magyar demokrácia válsága. Bibó István munkái: Centenáriumi sorozat 3*. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2011, 101. o.

³ Eörsi István: *Tűnődések egy régi vitáról*. In: *Bibó Emlékkönyv I.* (szerkesztette: Réz Pál) Századvég–Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Budapest-Bern, 1991, 311. o.

demokrácia válságát elemző vitacikk és a vita ráadásul, a kérdés alapos monográfusának megfigyelése szerint, a Bibó-recepció önálló vonulatát megképző toposznak – a politikai gondolkodónak morális alapállásból téves politikai javaslatokat és döntéseket tulajdonító „naivitás-vád” toposzának – is alapjául szolgál.⁴

A mi mostani kísérletünk ugrópontja a gazdag értelmezői hagyomány jó negyedszázados kontribúciója, Nagy Endre tanulmánya.⁵ A vitázók álláspontjának kölcsönös kontextualizására vállalkozó, méltatlanul elfeledett dolgozat arra a kérdésre igyekszik választ találni, hogy noha elvileg mindketten a népfrontos szocializmus elkötelezett hívei, mi választja el egymástól mégis a vitázókat: a demokratikus szocializmus közös alapja ellenére miért kerülnek tehát mégis szembe egymással. A választ keresve Nagy egyre táguló körökben veti össze egymással a lukácsi és a bibói politikafölfogást, etikát és attitűdöt. Mi most ugyanezt a kérdést tesszük föl, válaszkísérletünk azonban tudatosan leszűkített látószöveget alkalmaz. A számos lehetséges szempont közül egyet emel ki tehát: a demokrácia társadalomlélektani szférájának egymástól eltérő fölfogását igyekszik a vita értelmezésének előterébe állítani.

Bibó a „reális pszichológiai tényekről”

Bibó vitacikke, *A magyar demokrácia válsága*, ismeretesen, a szerző stílusában is legsikerültebb esszéinek egyike. A gyakran körülményes stílussal és jogászias irállyal megvádolt – nemegyszer valóban nehézkesen szerkesztett és terjengősen kanyargó mondatokban fogalmazó – Bibó ebben stilisztaként is kiváló: a híres vitacikk a magyar nyelvű értekező próza-hagyomány kiemelkedő darabjának is számít.⁶ Gondolatmenete egyenes vonalú, érvelése lendületes, logikája hatásosan halad előre. A publicisztikai argumentáció logikáját azonban, úgy tűnik, egy másik logika alapozza meg. Ennek kiindulópontja nem az első, hanem a demokrácia- és forradalomfölfogások hasadását tárgyaló fejezet. Ez, a cikknek nagyjából a közepe táján olvasható elemzés képezi az érvelés teoretikus alapját: árulja el Bibó

⁴ Balog Iván: *Bibó István recepciója: Politikai átértelmezések*. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2010, 118-122. o.

⁵ Nagy Endre: *A népfrontos népi demokrácia két alternatívája: Lukács és Bibó vitája 1946-ban a demokráciáról*. In: *Ideológia és demokrácia. A Magyar Politikatudományi Társaság évkönyve*. (Szerkesztette: Szoboszlai György), Magyar Politikatudományi Társaság, Budapest, 1984.

⁶ Percz László: *Kimért időben: Bibó István koalíciós válságelemzése*. In: Bibó István: *A magyar demokrácia válsága*. Bibó István munkái: Centenárium sorozat 3. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2011.

normatív demokráciafogalmát és a demokrácia válságának föloldására irányuló normatív javaslatait. A publicista Bibó itt, ezen a ponton kap közvetlen segítséget – ha nem is a „politikai filozófus”⁷ de – a politikai gondolkodó Bibótól.

A bibói demokráciafogalom a demokráciát összetett jelenségként fogja föl. Nem egyszerűen a politikai rendszer és az állami berendezkedés valamiféle sajátos formarendszerének tekinti: annál összehasonlíthatatlanul bonyolultabb képződményt lát benne. Érvényesüléséhez, fölfogása szerint, a politikai-jogi intézményrendszer felszíne alatt, bizonyos szociálpszichológiai és még mélyebben, meghatározott történelmi feltételekre van szükség. A demokrácia kiindulópontja természetesen Bibó szerint is a demokratikus politikai-jogi intézményrendszer: a demokrácia talán legjelentősebb magyar teoretikusa éppen itt, a vitacikkben adja meg a demokrácia legkézenfekvőbb formális fogalmát. „Demokrácia: a nép uralma, közelebbről egy olyan politikai rendszer, amelyben a nép, vagyis az átlagemberek összessége abban a helyzetben van, hogy vezetőit meg tudja válogatni, ellen tudja őrizni, és ha kell, el tudja kergetni.”⁸ A demokratikus intézményrendszer működése azonban, teszi hozzá rögtön, a második teoretikus szinten, attól a szociálpszichológiai feltételtől függ, hogy a nép lelkileg felszabaduljon „az isteni, születési vagy egyéb természetfeletti hatalmasságok lélektani nyomása alól”, vagyis hogy a közösség fölismerje, „a vezetők hatalma az ő beleegyezésén nyugszik”. Az utóbbi szociálpszichológiai feltétel viszont a maga részéről, és ez a harmadik teoretikus szint, meghatározott történelmi feltételek között alakulhat ki csupán: az „emberi méltóság” „alapvető felkelése”, a valamennyi nagy demokrácia „történetének kiindulópontjánál” föllelhető „forradalom” történelmi ténye szükséges tehát hozzá.⁹ A demokratikus *intézményrendszer* mint politikai-jogi feltétel, a demokratikus – önnön méltóságának és felelősségének tudatában lévő – *személyiség* mint szociálpszichológiai feltétel, és az *emberi méltóság* már bekövetkezett forradalma mint történelmi feltétel: így együtt képezik a bibói demokráciafölfogás összetevőit.

A demokrácia e többtényezős bibói fölfogása lesz a vitacikk által előterjesztett kibontakozási javaslat teoretikus alapja is. Bibó a koalíciós korszak jelenében a három

⁷ Percz László: *Az antispekulatívitas jegyében: Bibó István filozófiai előföltevéseiről*. In *Megtalálni a szabadság rendjét: Tanulmányok Bibó István életművéről*. (szerk.: Dénes Iván Zoltán) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.

⁸ Bibó István: *A magyar demokrácia válsága cikk vitája*. In: Bibó István: *A magyar demokrácia válsága. Bibó István munkái: Centenáriumi sorozat 3*. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2011, 52-53. o.

⁹ i.m: 53. o.

említett föltétel közül csak egyet lát teljesülni: a demokratikus intézményrendszert, apróbb-nagyobb zökkenőkkel ugyan, de működőképesnek ítéli. Súlyos hiányait tapasztalja ugyanakkor a másik két, mélyebb feltételnek: sem az önnön méltóságának tudatában levő demokratikus személyiséget, sem az emberi méltóság forradalmának történelmi aktusát nem képes fölfedezni – körülpillantva, félelmeiktől gyötört és hisztériáktól fenyegetett társadalmat észlel, amely nem a maga erejét megtapasztalva, hanem külső körülmények folytán jutott a demokratikus intézményrendszer birtokába. Ebben a helyzetben a gondolkodó minden teoretikus igyekezetét arra összpontosítja, hogy elősegítse a másik két, még hiányzó feltétel létrejöttét: a maga képessége szerint közreműködjék tehát a demokratikus személyiség kialakításában és az emberi méltóság forradalma bekövetkezésében. Az alapvetően nem forradalminak észlelt helyzetben az emberi méltóságot megteremtő forradalmat igyekszik ilyenformán támogatni, miközben a demokratikus intézményrendszer működőképességét is megpróbálja fönntartani. A javasolt megoldás, azaz a híres bibói formula – a „határolt és tervezett forradalom” programja – háttérében nyilvánvalóan ennek az említett kettős szükségletnek a fölismerése áll: hogy tehát a magyar demokrácia jelenlegi helyzetében a demokratikus intézményrendszer működőképességét megőrző „konszolidációs” és az emberi méltóság történelmi létrejöttét szolgáló „forradalmi” intézkedések egymástól való határozott elkülönítésére és tudatos együttes érvényesítésére van szükség. Ahogy a publicista gondolkodó világosan megfogalmazza, a helyes politika vezérfonala nem lehet sem a „konszolidáció” és a „forradalom” egyszerre való erőltetése, sem ötletszerű változtatása. Az szubtilis elemzés amellet érvel, hogy egymástól határozottan elválasztott és világosan definiált területeket kell kijelölni: egyfelől a „konszolidáció” területeit, másfelől a radikális, „forradalmi” értékű „reformok” területeit.¹⁰ A program következtetése szerint, ugye, a helyes politikának az előbbi területeken a „forradalmi” változtatások erőltetésétől, az utóbbi területeken ellenben éppen a „konszolidáció” minden áron való fönntartásától kell tartózkodnia.

A formulává fogalmazott program tehát, ismételjük meg, összetett, egymástól három teoretikus szintet elkülönítő és egymással összekapcsoló demokráciakoncepción alapul. A szociálpszichológiai szint – a demokratikus személyiség – ennek a demokráciakoncepciónak a középső szintjeként szolgál: analitikusan az a szerepe, hogy megteremtse a kapcsolatot a

¹⁰ i.m: 57-59. o., A formula pontos értelmezéséhez és alkotó továbbgondolásához: Bence György – Kis János: *Határolt forradalom, megszorított többpártrendszer, feltételes szuverenitás*. In: *Bibó Emlékkönyv I.* (szerk.: Réz Pál) Századvég–Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Budapest–Bern, 1991.

demokrácia forradalmi, „történelmi” szintje meg politikai-jogi, „intézményes” szintje között – a demokratikus tömegérület alapozó eseménye nyomán születvén, tartalmilag működtesse a demokratikus formarendszert.

A demokrácia szociálpszichológiai szintjének megfogalmazása nyilvánvalóan Bibó lélektani érdeklődésével és pszichológiai módszerével függ össze. Az önmagát „naturalistának” minősítő, „tudósi felszereltségének” hiányait emlegető teoretikus az érdeklődést és a módszert a korszellem hatásának tudja be. „A harmincas években a világ és Magyarország és a magyar értelmiség is tele volt pszichoanalízissel, individuálpszichológiával, alaklélektannal”, meséli kései interjújában. „És egyszerűen ebből rengeteg mindent lehet simán, úgyszólván különösebb változtatás nélkül társadalmi méretben is alkalmazni.”¹¹ A társadalmi-történelmi tények értelmezése során ilyenformán alapvetően pszichológiai módszerrel dolgozik. Társadalomlélektani szemlélete, közelebbről, kettős kritikán alapul: a *redukcionista* és a *metafizikus közösségfölfogás bírálatára* épül. A redukcionista fölfogás az egyénre érvényes törvényszerűségeket közvetlenül viszi át a közösségre, a metafizikus fölfogás valamiféle kollektív szubjektumnak tekinti a közösséget. Bibó álláspontja szerint mindkét fölfogás hamis, ezért téves magyarázatokhoz vezet: a redukcionizmust ezért az antiredukcionizmussal, a metafizikát pedig a racionális közelítéssel váltja föl tehát.¹² Így, ilyen módszertani előfeltevések nyomán válik tehát a társadalomlélektan a demokráciakoncepciójának is centrális rétegévé.

Lukács a „tömegpszichológiai módszer elvont abszolutizálásáról”

Bibó cikkének vitájára, tudvalevően, a folyóiratközlés után néhány hónappal, valamikor 1946 elején kerül sor. A vita dokumentumait javarészt csupán a korabeli gyorsírói jegyzőkönyv alapján készített kivonatok formában ismerjük. A nyilvános eszmecserének egyetlen dokumentuma – valamint Bibó arra adott válasza – maradt fenn csupán betűhíven: Lukács György vitacikke. Ennek Bibó-kritikája ugyanakkor kétségkívül a legérdekesebb. „*A demokrácia válsága*” – vagy *jobboldali kritikája* című korreferátumát fölolvadó Lukáccsal ugyanis valóban nagy formátumú szereplő – európai műveltségű tudós és nemzetközi

¹¹ Huszár Tibor: *Háttérbeszélgetés*. In Huszár Tibor: *Bibó István: Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok*, Magyar Krónika, Budapest, 1989, 244. o.

¹² Erős Ferenc: *Bibó István társadalomlélektani előfeltevéseiről* In.. *A hatalom humanizálása: Tanulmányok Bibó István életművéről*. (szerk.: Dénes Iván Zoltán) Tanulmány Kiadó, Pécs, 1993, 251. o.

tekintélyű filozófus, a korszak kétségkívül legjelentősebb marxista ideológusa és az egyetemes marxizmustörténet talán legmélyebb teoretikusa – lép a vita színpadára.

A vitába bocsátkozó Lukács azt a megoldást választja, hogy néhány tartalmi vitakérdést emel ki Bibó cikkéből, érdemileg azonban kizárólag a bibói módszer bírálatára szorítkozik. Nem megy tehát végig a cikk gondolatmenetén, és nem veszi sorra annak valamennyi lehetséges, általa bírálhatónak érzett tételét. Tartalmilag néhány pontot emel ki – sorrendben: a rendőrség szerepének problémáját, a kommunista párttaktika bírálatát, a fasizmus és a reakció közötti distinkciót, a nemzetközi helyzet megítélését –, és ezek bibói beállításához fűz kritikai reflexiókat. Kritikai reflexiói minden esetben kettős előföltevéstre támaszkodnak: komolyan veszik a *kommunista népfrontpolitikát*, illetve *forradalmi helyzetet* konstatálnak a magyar – és tágabban: az európai – jelenben. Egyfelől tehát – a kommunista pártok háború előtt meghirdetett népfrontpolitikáját máig érvényesnek tekintve – a szocializmus felé irányuló hosszú demokratikus átmenettel számolnak: hangsúlyozzák a kommunisták őszinte demokratikus elkötelezettségét, elhatárolódnak a közvetlen kommunista hatalomátvétel baloldali szektariánusaitól. Másfelől ellenben az ország felszabadulás utáni helyzetét – sőt, a háború utáni európai szcéna egészét – forradalminak látják: a koalíciós pártvitákat a „ki kit győz le” harci logikájában – a meghatározó európai fejleményeket pedig a szocializmus felé irányuló mozgás dinamikájában – értékelik. A kettős előföltevés pedig minden esetben a Bibóéval diametrálisan ellentétes következtetésekre juttatja a filozófust: a bírálat szerzője így összességében a demokrácia „jobboldali kritikusanak” bélyegzi megbírált vitapartnerét.

A tartalmi vitapontoknál intellektuálisan azonban kétségtelenül izgalmasabb a módszertani nézetcsere. Lukács itt éppen Bibó említett szociálpszichológiai szemléletét – ahogy ő emlegeti: „tömegpszichológiai módszerét” – teszi bírálat tárgyává. Bibó ugyan úgymond helyesen teszi, hogy számol a „tömeghangulatokkal”, közben azonban helytelen módon, figyelmen kívül hagyja a megképződött „tömeghangulatok” alapját, az „alapvető gazdasági és politikai tényeket”. Bibó módszere ilyenformán tehát a tömegpszichológiai módszer „elvont abszolutizálására” épül, ez pedig éppen az „egyik döntő oka politikai következtetései helytelenségének”.¹³

Lukács tehát, ennyit bevezetesként, óvatosan is kijelenthetünk, láthatóan nem akceptálja Bibó demokráciafogalmának társadalomlélektani összetevőjét. A lukácsi ellenérzés

¹³ Bibó: *A magyar demokrácia válsága cikk vitája*. 85-86. o.

mögött valószínűleg több tényező is meghúzódik: közülük a történelmi materializmus szemléletének hatását, a politikum-fogalom hiányait, illetve általában a pszichológiával kapcsolatos ellenszenvet érdemes elkülönítenünk egymástól.

Egyrészt tehát, Lukács a *materiális-objektív tényezőkkel* szemben határozottan le látszik becsülni a Bibótól emlegetett *lélektani* faktorokat. Megfogalmazásai arról árulkodnak, hogy az ő materialista fölfogásában a „kemény”, „objektív” tények fölülte állnak a „puha”, csupán „szubjektív” hangulatoknak. Olvassuk csak újra: a „tömeghangulatok” „helyes értékelését” elvégzendő, úgy mond, „vissza kell mennünk azokra az alapvető gazdasági és politikai tényekre, amelyek talaján az ilyen tömeghangulatok teremnek. Akkor lehet csak értelmesen felvetni a kérdést: társadalmilag jogosult-e ez a tömeghangulat, mi felel meg neki a társadalmi valóságban, hogyan viszonylik a tömegekben élő célkitűzés, tárgy stb. a valóságos élet objektív tárgyaihoz?”¹⁴ A megfogalmazás szembeállításai árulkodóak: az „alapvető gazdasági és politikai tények”, a „társadalmi valóság” és a „valóságos élet objektív tárgyai” kerülnek itt szembe mindazzal, ami nem azonos az előbbiekkel: ami azok „talaján keletkezik”, és „megfelel” vagy nem felel meg azoknak, illetve „társadalmilag jogosulttá” minősül vagy jogosulatlan marad. Amit itt olvasunk, – noha Lukács, ismeretesen, mind korai, mind kései marxista korszakában megőrzi a történelmi materialista frazeológiával szembeni distanciáját – mintha a történelmi materializmus szellemét idézné: az efféle lélektani tényezőket egyszerű derivátumnak tekinti, a puszta felépítményi elemként fölfogott politikum nehezen megfogható lélektani aspektusának ítéli.

Másrészt, – s itt próbáljunk különösen óvatosan fogalmazni – a *politikum* egészen különleges helyet látszik elfoglalni a lukácsi életműben. Egyfelől, kétségtelenül, az elidegenedés közösségi visszavétele és az autenticitás kollektív megteremtése megkerülhetetlen eszközének számít. Marxista korszakának konstans meggyőződése, hogy az emberhez méltatlan viszonyok fölszámolása, és az emberhez méltó élet kialakítása csak közösségi-politikai cselekvés útján képzelhető el. Másfelől, ugyancsak kétségtelenül, az elidegenedés visszavétele és az autenticitás megteremtése valójában történetfilozófiai kérdés. A közösségi-politikai cselekvés teoretikus alapja nem valamiféle, a politikum szférájának sajátosságával számot vető, par excellence politikai elmélet lesz tehát: közvetlenül maga a történetfilozófia. A többször is direkt politikai szerepet játszó, a politikai cselekvés megalapozását magára vállaló Lukács számára, úgy tűnik, nem létezik a politikum mint

¹⁴ i.m: 84. o.

önálló létszféra. Másképpen – szigorúbban – szólva: a létező szocializmus legjelentősebb teoretikusának, abban a világban, amelyik minden létszférát a politikának rendel alá, nincs sajátos mondanivalója a politikáról.¹⁵ A demokrácia-vitában ilyenformán a politika sajátképpen gondolkodója áll szemben a politikát a történetfilozófiában föloldó filozófussal.

Harmadrészt, Lukács általában is határozott ellenérzésekkel viseltetik a *pszichológiával* szemben. Ha a politikum sajátos elmélete életműve vakfoltjának mondható, a pszichológia tudománya egyenesen jobbra csak bíráló megjegyzések kontextusában fordul elő benne. Figyelemre méltó ugyan, hogy korai korszaka reprezentatív fogalmi hálójának meghatározó érték kategóriája a „lélek”: az autentikus lét – az „élettel” mint inautentikus léttel szembeállított – szféráját leíró fogalom. A lukácsi „lélek” azonban nem tehető valamiféle „lélektudomány” tárgyává: metafizikai és egzisztenciális jelentőségű kategória marad – metafizikailag az emberi világ szubsztanciája, egzisztenciálisan pedig az autentikus individualitás.¹⁶ A pszichológia mint empirikus tudomány lukácsi bírálatának éppen ez áll a középpontjában: hogy noha képtelen rá, „tudományos” magyarázatot próbál adni a „lélekre”, s hogy ezzel csupán az emberi cselekvés determináltságának elméletét képes nyújtani. Ezzel függ össze mélységes idegenkedése az öncélúnak és üresnek érzett „lelkizéstől”: karakterének – a közeli ismerősei-tanítványai által fölelegetett – távolságtartó hidegsége. A lelki problémákkal szembeni udvarias közöny csak életének legutolsó szakaszában oldódik valamelyest: mint legkedvesebb tanítványa beszámol róla, utolsó heteiben – a korábban semmire sem becsült – *Freud* művei tűnnek föl az íróasztalán.¹⁷

Hozzá kell tennünk végül, hogy Lukács ráadásul Bibó szemléletét, mélyen igazságtalanul, a szellemtörténeti típusalkotással állítja párhuzamba. A „felületes pszichológiai konstrukciónak objektív jellemzéssé való felnagyítása”, úgymond, a közelmúlt „divatos” spekulációival mutat rokonságot. „*Prohászka* konstrukciója szellemesebb a Bibóénál, de azért a Bibó kommunistája éppoly kevésbé hasonlít a mai valódi kommunistákhoz, mint a Prohászka-féle Vándor a némethez, a Bujdosó a magyarhoz.”¹⁸ A párhuzam, hangsúlyozandó, mélyen igazságtalan: a korszak Bibójának par excellence

¹⁵ Pecz László: *A döntés történetében: Lukács György*. In: Pecz László: *Szép rendbe foglalva: Arcképvázlatok a magyar filozófia történetéből*. Ister Kiadó, Budapest, 2001, 175-177. o.

¹⁶ Márkus György: *A lélek és az élet: A fiatal Lukács és a „kultúra” problémája*. In: *A Budapesti Iskola: Tanulmányok Lukács Györgyről. II.* Márkus György–Vajda Mihály. (szerk. Kardos András) T-Twins Kiadó – Lukács Archívum, Budapest, 1995, 44-45. o.

¹⁷ Heller Ágnes: *Az iskolaalapító*. In: *A Budapesti Iskola. Tanulmányok Lukács Györgyről. I.* Fehér Ferenc–Heller Ágnes (szerk. Kardos András) T-Twins Kiadó–Lukács Archívum, Budapest, 1995, 401-402. o., 411. o.

¹⁸ Bibó István: *A magyar demokrácia válsága cikk vitája*. 88. o.

teoretikus teljesítménye éppen abban áll, hogy – a magyar eszmetörténeti, sőt filozófiatörténeti hagyomány egészének szempontjából alig túlértékelhető módon – képes fölszámolni a tradicionális nemzetkarakterológiai diskurzust.¹⁹ Válaszában maga Bibó is érezhetően indignálódott hangon fogalmaz: „mélyen megsértve kell visszautasítanom azt a vádat, hogy ennek köze volna a szellemtörténeti beállításhoz. A cikk nem eszmerendszerekkel, világnézeti izmusokkal s azok öntörvényű mozgásával foglalkozik, hanem reális pszichológiai tényekkel. Készséggel elismerem, hogy ezek a reális pszichológiai tények nem mindig párhuzamosak ugyanennyire reális osztálytársadalmi tényekkel, azonban nem az én hibám, hogy ez így van.”²⁰

*

A Bibó és Lukács közötti híres vita nem csupán az Eörsi István által – kétségkívül, szellemesen – emlegetett „szellemi győzelem” és „praktikus vereség” dimenziójában értékelhető. Elkülöníthetjük egymástól következményekkel terhes politikai rétegét meg gondolatilag kevésbé mély teoretikus rétegét. Hogy teoretikus mélység tekintetében a vita a maga lehetőségei alatt marad, az bizonyosan a most elmondottaknak is betudható: hogy tudniillik Lukács nem tudja adekvát kritikáját nyújtani Bibó demokráciafölfogásának – ilyenformán pedig szükségképp elbeszél Bibó mellett.

¹⁹Dénes Iván Zoltán: *Eltorzult magyar alkat: Bibó István vitája Németh Lászlóval és Székfü Gyulával*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999; Trencsényi Balázs: *Az „alkat-diskurzus” és Bibó István politikai publicisztikája*. In *Megtalálni a szabadság rendjét: Tanulmányok Bibó István életművéről*. (szerk.: Dénes Iván Zoltán) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001; Percz László: *Nemzet, filozófia, „nemzeti filozófia”*. Eszmetörténeti Könyvtár 7. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2008, 238-257. o.; Trencsényi Balázs: *A nép lelke: Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában*. Eszmetörténeti Könyvtár 14. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely. Budapest, 2011, 450-465. o.

²⁰ Bibó: *A magyar demokrácia válsága cikk vitája*. 106. o.